

# ƏLYAZMA İŞİĞİNDƏ

*Əziz peyğəmbərimizdən (s.ə.s.) belə bir hədis buyurulub: “Mənim ümmətimdən hər bir ağıl sahibinə bu dörd şey vacibdir: elmi eşitmək, onu öyrənmək, yaymaq və ona əməl etmək”. Haqqında geniş şəkildə bəhs edəcəyimiz dəyərli əlyazmaşünas alim Məmməd Adilov bu xüsusiyyətləri özündə layiqincə cəmləşdirən əsl elm fədaisidir.*



Tanınmış paleoqraf alim Məmməd Adilov 18 noyabr 1953-cü ildə görkəmli dilçi alim, professor Musa Adilovun ailəsində dünyaya göz açmışdır. Bu cür ziyalı ailədə doğulması və gəndən gələn istedadı onun elm yolunda iri və əmin addımlarla irəliləməsinə rəvac vermişdir. Bütün ömrünü elmə, onun inkişafına həsr edən bu əvəzsiz və yeri doldurulmayacaq alim 1961-ci ildə doğulduğu Şəki şəhərində məktəbə başlamışdır. 10 sayılı orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra - 1971-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Şərqsünaslıq fakültəsinin ərəb filologiyası ixtisasına daxil olan Məmməd Adilovu uğur və müvəffəqiyyət burada da kölgə kimi izlədi. 1976-cı ildə universiteti yüksək göstəricilərlə başa vurub şərqsünas, filoloq-tərcüməçi, ərəb və Azərbaycan dilləri müəllimi üzrə ixtisaslara yiyələnərək doğulub boya-başa çatdığı Şəkiyə qayıtmış, burada dil-ədəbiyyat müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Daha sonra Məmməd Adilov fəaliyyətini 1977-79-cu illərdə Azərbaycan Radiosu və “Bakı” qəzetində müxbir (Respublika Radiosunda və “Bakı” qəzetində işlədiyi müddətdə 7 verilişin və 20 məqalənin müəllifi olmuşdur) kimi davam etdirmişdir. 1979-82-ci illərdə SSRİ-nin 50 illiyi adına Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun (indiki Xarici Dillər Universiteti) nəzdindəki ikillik kursda ərəb dili, həmin institutun hazırlıq kursunda isə ədəbiyyat və Azərbaycan dili müəllimi işləmişdir. 1982-84-cü illərdə Krasnovodsk şəhərində Sovet ordusu sıralarının “Komanda” heyətində tərcüməçi-zabit olaraq qulluq etmiş, hərbi xidmətdən isə “ehtiyatda olan baş leytenant” kimi tərxis olunmuşdur. 1984-cü ilin iyun ayından sentyabrına qədər Azərbaycan SSR EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elmi biblioqrafiya şöbəsində baş redaktor kimi çalışmış, həmin ilin 17 sentyabrından isə Respublika Əlyazmalar Fondunun (indiki Əlyazmalar İnstitutu) “Azərbaycan yazılı abidələri” şöbəsində baş laborant olaraq işə başlamış və ömrünün son günlərinə qədər bütün həyatını bu elm məbədinə bağlamışdır. Əlyazmalar İnstitutuna gəldiyi ilk gündən elm nərdivanlarında uğur və inamla addımlayaraq baş laborantlıqdan direktor vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Gecəsi-gündüzü olmayan, bütün gücü ilə çalışan Məmməd müəllim mənalı ömrünün nə az, nə çox, düz 27 ilini Əlyazmalar İnstitutunun tərəqqisinə və onun elmi potensialının yüksəldilməsinə həsr etmiş, öhdəsinə düşən hər bir işi məsuliyyət və qədirbilənliliklə icra etmişdir. Məmmədəğa Sultanov və Cahangir Qəhrəmanov kimi böyük alimlərdən sonra bu müqəddəs elm ocağına rəhbərlik etmək, onun məsuliyyətini daşımaq, əlbəttə, çə-

tin və bir o qədər də şərəfli idi. Şübhəsiz ki, Məmməd Adilov bu məsuliyyəti tam dərk etmiş və müəllimi - əməkdar elm xadimi, professor C.Qəhrəmanovun qoyduğu ənənələri uğurla qoruyub saxlamışdır.

Onun instituta rəhbərlik etməyə başladığı illər SSRİ-nin dağılmasından bir neçə il sonraya təsadüf etdiyi üçün mövzud vəziyyətin səbəb olduğu böhran və çətinlik Əlyazmalar İnstitutundan da yan keçmədi. Belə bir çətin dövərdə bütün gözlər Məmməd müəllimin üzərində cəmləşmişdi. Amma o iti ağı, uzaqgörənliyi və elmi təşkilatçılıq bacarığı ilə keçid dövrünü çox gözəl və səriştəli şəkildə idarə etməyi bacardı. Əlyazmalar İnstitutunun “İnstitut” statusu alması mərhum əlyazmaşünas alim C.Qəhrəmanovun adı ilə bağlıdırsa, intibah və yüksəlişi artıq Məmməd Adilovun xidmətidir. Məmməd müəllim rəhbər vəzifəyə seçilməzdən əvvəl - hələ elmi işçi işlədiyi zamanlarda belə fasiləsiz şəkildə əlyazmalar üzərində araşdırma və tədqiqatlarını davam etdirmişdir. Belə ki, fondada saxlanılan türkdilli əlyazmaların siyahısını hazırlamış, türkdilli əlyazmalar üçün 1500-dən çox kartoçka yazmış, türkdilli əlyazmalardan 5 lüğətin təsvirini vermişdir. Məmməd Adilovun əlyazmalara olan bağlılığını və sevgisini onu tanıyan hər kəs əminliklə deyə bilər. Fikrimizi professor Vaqif Arzumalıdan gətirdiyimiz sitatla təsdiqləmək istərdik. Belə ki, Vaqif müəllim yazır: “O, Əlyazmalar İnstitutunu öz canından artıq istəyirdi. Bəzən mən gəlib ondan müəyyən əlyazma barədə fikir soruşanda, bu və ya başqa əlyazmanı otağında istəyəndə, o, əlyazmanı elə sığallayırdı, ona elə baxırdı ki, elə bil o əlyazma qədər onun üçün bu dünyada əziz heç nə yox idi”. Görəsən, həyatda neçə nəfər insan tapılar ki, zəlzələ zamanı - hamının təşvişə düşüb canını qurtarmağa çalışdığı anda yazı makinasını da özü ilə götürsün?! Bəli, Məmməd müəllim həqiqətən kitablara, işinə, bir sözlə, elmə bu qədər qırılmaz tellərlə bağlanmışdır. Mövzunun davamı olaraq yerinə düşən daha bir faktı qeyd etmək istərdik: həyat yoldaşı Dillər xanım Məmməd müəllimlə bağlı xatirələrindən danışarkən deyir: “Evdə işlə bağlı söhbət etməzdi, amma ədəbiyyatşünas şair və yazıçı, repressiya qurbanı Əliabbas Müznibin “üzərində” işləyərək qələmi kənara qoyub onun ağır ömür yolundan, gözünü necə itirməyindən danışdı. Danışdıqca da, gözləri dolurdu. Həmçinin əlavə etdi ki, belə bir adamı üzə çıxarmaq, unudulmağa qoymamaq özü savabdır”. Məmməd müəllimin göz yaşları həm Müznibin faciəli taleyindən, həm də özünün həssaslıq və qədirbilənliyindən xəbər verirdi.

“Biz dünyanın ən gözəl, ən şirin və ən sehrli dilində danışırıq” deyən, rus və ərəb dillərinin mükəmməl bilicisi Məmməd Adilov Əlyazmalar İnstitutunda işlədiyi vaxtlarda paralel olaraq 1994-2000-ci illərdə Lənkəran Dövlət Universitetində, 1995-98-ci illərdə Bakı İslam Universitetinin Sumqayıt filialında və özəl universitetlərində ərəb dili və ədəbiyyatından, həmçinin ilahiyat fənnindən dərs demişdir.

Ensiklopedik biliyə sahib Məmməd müəllim bir tərəfdən pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur, bir tərəfdən əlyazmalar üzərində geniş və sistemli araşdırmalar aparır, təsvirlər verir, bir tərəfdən isə namizədlik, ardınca isə doktorluq mövzusu əhatəsində bilik və tədqiqatlarını genişləndirirdi. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq, o, 1986-cı ildə “Azərbaycan dilində ixtisar sözlər” mövzusunda namizədlik, 2004-cü ildə isə “Azərbaycan paleoqrafiyası və tarixi orfoqrafiyası” mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını uğurla müdafiə etmişdir.

Məmməd Adilov bir çox ilklərə imza atmışdır. Onlardan biri də illərini həsr etdiyi, böyük zəhmətlə ərsəyə gətirdiyi doktorluq işidir. Azərbaycan paleoqrafiyasının nəzəri və təcrübə məsələlərinin işlənilməsi, onun dilçilik elmi üçün ayrıca bir fənn kimi təqdim edilməsi sözügedən doktorluq işinin elm sahəsinə qazandırdığı yenilikdir. Elə bu məqamda tarix elmləri doktoru Tahirə Həsənzadənin bu fundamental tədqiqat işi ilə bağlı qeydləri yerinə

düşər: “Məmməd Musa oğlu Adilov da bu yaxınlarda 95 illiyini qeyd etdiyimiz əməkdar elm xadimi, fil.e.d., professor C.Qəhrəmanovun yetirmələrindəndir. “Azərbaycan paleoqrafiyası və yazı tarixi” mövzusu ərəbşünas əlyazmaçı alim Məmməd müəllimin tədqiqat obyektinə olmuşdur və o, Azərbaycanda paleoqrafiya üzrə ilk elmlər doktoru idi. Ərəbdilli əlyazmaları tədqiq edib araşdıran alim çox maraqlı faktlar aşkar etmişdir. Bir fakta diqqət yetirsək, Məmməd müəllimin qaynaqlar üzərində necə dəqiqliklə işlədiyinin şahidi olarıq. O yazır: “Hələ VIII əsrdə İbn Qüteybə yazırdı ki, Əbul Yəzqan da Cüveyriyə əsaslanaraq demişdir: “Mədinədə məvalilərdən (hami dost deməkdir - T.H.) elə bir şair yoxdur ki, o, əslən Azərbaycandan olmasın”.

Məmməd müəllim vaxta dəyər verən, onu sərvət sayan alimlərdən idi. İnstitutda olduğu saatlarda məsələnin üstünə qalacaq-qalacaq yığılmış qəzətləri oxuyar, hər hansı əlyazma ilə məşğul olar, institutun problemləri ilə maraqlanar, redaktoru olacağı kitabları sözlə əsl mənasında əvvəldən axıra qədər cümlə-cümlə oxuyaraq redaktə edərdi. Hər zaman yenilik sorağında olan zəhmətkeş alim açılmamış mətləbləri açmağı, tapdanmamış cıdırı getməyi çox sevərdi. İmzası olduğu işlərdə mütləq yeni söz və fikirləri olardı. Məhz bu səbəbdəndir ki, elmi əhəmiyyətli tədbirlərin təşkilində onun iştirakı vacib sayılmış və ən mötəbər simpoziumlarda ölkəmizi layiqincə təmsil etmişdir. Bu baxımdan Məmməd müəllimin iştirak etdiyi İSESKO-nun “İslam Əlyazma Mərkəzinin qorunması” mövzusunda Mərakeşin paytaxtı Rabat şəhərində (8-10 iyun 1993), yenə İSESKO-nun “Müasir texnologiya əlyazmalarının xidmətində” mövzusunda Qahirədəki (28-31 may 1996) simpoziumları qeyd etmək yerinə düşər.

Elmimizi Azərbaycanın hüduqlarından kənarda tanıdan, xarici konfranslarda əlyazmalarımızı qədirbilənliliklə təmsil edən Məmməd Adilov 20-dən artıq ölkədə elmi ezamiyyətlərdə olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının filologiya elmləri üzrə ekspert şurasının üzvü olmuş, 1999-cu ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un yazıya alınmasının 1300 illik yubileyini, 2003-cü ildə Xacə Nəsirəddin Tusinin 800 illik yubileyini keçirən dövlət komissiyasının üzvü olmuşdur. Məmməd Adilovun insanlığı və sadəliyi ən az alimliyi qədər yüksək idi, bəlkə də ondan da artıq idi. “Onun təvazökarlıq və nəcib insani keyfiyyətlərindən yazılsa, bir kitab olar” desək, yanılmırıq. Əvvəla, diqqəti Məmməd Adilovun direktor vəzifəsini icra etdiyi illərdə hələ də müavin olduğu otaqda oturmasına çəkmək istərdik. Hətta bu məqam “Şəki bələdiyyəsi” qəzetinin baş redaktoru, Şəki bələdiyyəsi Mətbuat və İctimaiyyətlə Əlaqələr Şöbəsinin müdiri Murad Nəbibəyovun marağına səbəb olmuş və bunun səbəbini soruşmuşdur. O isə cavabında təvazökarlıqla belə demişdir:

*(Davamı var)*



**JALƏ RÜSTƏMOVA,**  
*(AMEA M.Füzuli adına  
Əlyazmalar İnstitutu,  
elmi işçi.*